

A magyar bútor robotosa

A 75 ÉVES VÁSÁRHELYI JÁNOS ÉLETMŰTÁRLATA ELÉ

„Azzal fogadtak: Józsikám, itt azt csinálhatsz, amit akarsz. És tényleg, bármit csinálhatok – csak éppen minek. Tessék! – Szór ki egy asztalkára egy tucat tervrajzot. – Két év termése, ebből megvalósult két szekrény, egy nachtkasztli, és néhány ajtófogantyú” – íme egy magyar iparművész keserves panasza 1977 karácsonyán (R. Székely Julianna tolmácsolásában: Két szék között. *Új Tükör*, 1977/52. sz.). A néhány éve elhunyt Kossuth-díjas belsőépítész, a „székkirály”, Király

VÁSÁRHELYI János: Rotonda szék. Gyártó: Balaton Bútorgyár, Veszprém
 János VÁSÁRHELYI: 'Rotonda' chair.
 Manufacturer: Balaton Furniture Factory, Veszprém
 1982, gyalult-mart, pácolt bükkfa, préselt hajlított rétegelt lemez, kárpit, magasság: 79 cm
 Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes

József kórképe a magyar ipar és benne a tervező áldatlan helyzetéről. Hogy nincs szükség sem iparművészre, sem a munkájára. Mert amit papírra vet, arra a főnökei többnyire legyintenek. Vagy ha mégsem, ami a legritkább eset, olyan bántó kompromisszumok árán valósítják meg, hogy a késztermékben rá sem ismer a tervére.

Alig másfél évvel később ebbe a borús világba érkezik családgyesítés (valójában -alapítás) okán a jóval borongósabb Romániából erdélyi kollégája, az egy nemzedékkel fiatalabb Vásárhelyi János. Marosvásárhelyen született, ott végezte a középiskolát, majd a brassói Politechnikai Intézet faipari késztermék szakján szerzett diplomát. Szülővárosába visszatérve előbb az Augustus 23-a, majd az ILEFOR bútorgyár vezető munkatársa; mindkét helyen jobbra technikai kihívást jelentő stílbútorokat készítenek. Emellett – modern szellemben – olykor tervez is: összecukható széket, elemes szekrényfalat, óvodásoknak tanulópadot egy harmadik cégnek. Ily módon a Magyarországon meglepülő alkotó

VÁSÁRHELYI János: Flóra székek. Gyártó: Balaton Bútorgyár, Veszprém
 János VÁSÁRHELYI: 'Flóra' chairs.
 Manufacturer: Balaton Furniture Factory, Veszprém
 1985, pácolt bükkfa, kárpit, magasság: 100,5 cm
 Fotó: Molnár Géza

VÁSÁRHELYI János: Omnia székek.

Gyártó: Balaton Bútorgyár, Veszprém

János VÁSÁRHELYI: 'Omnia' chairs.

Manufacturer: Balaton Furniture Factory, Veszprém

1988, natúr és pácolt bükkfa, festett hajlított rétegelt lemez, kárpit, magasság: 76,5 cm

noha csak harmincnégy éves, már komoly szakmai tapasztalat birtokában keres magának munkahelyet. Egy sor üzembe látogat, választása végül 1980-ban a Balaton Bútorra esik. Nem csupán a körülmények csábítják ide – a többihez képest korszerű gép- és szerszámpark, illetve a lendületes fiatal vezetőség jelent számára vonzerőt. Legalább annyira a cég koppintásos (nyugati minták nyomán készült) termékeinek gyöngé műszaki-esztétikai színvonala miatt érzi úgy, hogy bőven akad majd itt munkája. Ne feledjük az olvasók jó része számára ma már elképzelhetetlenül siralmas akkori viszonyokat: miközben a hatvanas-hetvenes évtizedben évente több tízezer lakás létesül, bútorból (meg sok minden másból is) elképesztően kicsi a választék, gyöngé a minőség és óriási a hiány. Előjegyzéssel hónapokat kell rá várni. Vásárhelyit azonban a kihívás csak megerősíti. Letelepedik Veszprémbe, elkezd dolgozni – és láss csodát. Eltelik pár év, munkája nyomán a Balaton Bútorgyárból egymás után kerülnek ki az újabb meg újabb típusok, amelyek hamarosan a külföldi vevők érdeklődését is felkeltik. Szériabútorainak már a számával is lenyűgöző olyan

VÁSÁRHELYI János: Pán garnitúra. Gyártó: Balaton Bútorgyár, Veszprém

János VÁSÁRHELYI: 'Pan' set. Manufacturer: Balaton Furniture Factory, Veszprém

1988, pácolt bükkfa, kárpit, magasság: 76,5 cm

életmű kibontakozásának lehettünk tanúi, ami példa nélküli a magyar design történetében.

VÁSÁRHELYI János: Ági székek. Gyártó: Balaton Bútorgyár, Veszprém
János VÁSÁRHELYI: 'Ági' chairs.
Manufacturer: Balaton Furniture Factory, Veszprém
1990, natúr bükkfa, festett rétegelt lemez, kárpit, magasság: 101 cm

Amint a róla megjelent monográfiában (Tasnádi Attila: *Vásárhelyi János, a bútortervező*. Balassi Kiadó, Budapest, 2010) olvasom, egy fali panelekből és polcos szekrényekből álló, *Anna* névre hallgató előszobai garnitúra volt első itteni munkája. Ezt azonban már a következő évben követte a szakmai berkekben azonnal feltűnést keltő és milliós példányszámával utóbb elképesztően sikeres *Rotonda* szék. (Karfás változatban is készült.) A gyár (gyalult-mart tömör bükkfa) technológiájára tervezett bútor sorozatgyártása 1982-ben kezdődött, s a következő évben már bemutatták mind a hazai közönségnek (a BNV-n és a Design Centerben rendezett kollektív kiállításon), mind a szakma egyik legnagyobb nemzetközi seregszemlájén, a kölni vásáron. Ha úgy vesszük, semmi különös nincs rajta: van négy natúr vagy sötétbarnára pácolt lába, három összekötője és egy háttámlája. Csakhogy ezek a lábak nem szabályos hengerek vagy négyszögletesek, hanem majdhogynem ellipszisre kerekítettek, az ülőlap és vele a káva finoman meghajlik, a háttámla pedig hullámzik: úgy és pont ott fogja át a végeken keskenyebbre csapott

két oszlopot, ahogy és ahol a benne ülőnek szüksége van a támasztékra. De – a magam gyarló jellemzése helyett – inkább szerzőjének a *Rotondára* jól illő bonmot-ját idézem: olyan bútor ez, „amit külföldön még vesznek, de ami iránt már idehaza is érdeklődnek”.

A divatos megoldásoktól mindig tartózkodó, az aktuális trendekre ugyanakkor nagyon is érzékeny és azokra figyelő Vásárhelyi János mintha csak Raymond Loewy, az amerikai design klasszikusának nevezetes MAYA-elvét (Most Advanced, Yet Acceptable) adaptálta volna a szocialistának mondott elmaradott hazai viszonyokra – egymást gyorsan követő további munkáival, amelyek immár összetéveszthetetlenül karakteres egyéni stílusjegyeket mutatnak. Erről a gyors érlelődésről ad számot a *Flóra* (1985), amelynek talán legfőbb jellemzője magas háttámlája és a párhuzamosan ívelő bordákon elhelyezett négyzetrácsos díszítőmotívuma. A múlt századelő feelingjét kelti: már-már gótikus arányai a skót Charles Rennie Mackintosh darbjait idézik, népi gondolkodószékekről ismerős mértani mintájának ihlető forrása pedig a bécsi szecesszió (nevezetesen Adolf Loos és Josef Hoffmann bútorművészete), amely Toroczkai Wigand Ede korai darbjaira is hatott. Hogy mármost Vásárhelyi János képzeletét a glasgow-i építész munkái inspirálták-e, vagy az 1907 és 1914 között Vásárhelyen élő és alkotó (épületeivel a városképen is nyomot hagyó) magyar kortársának egzakttságában is mozgalmas tömegformálása hatott-e rá, az részletkérdés. A lényeg az, hogy a *Flóra* székeknek ez az apró eleme többnek bizonyult pusztán dekorációnál. A fin de siècle varázsát éppen akkortájt felfedező Nyugat-Európában komoly megrendelést eredményező olyan vonzerőt kölcsönzött

VÁSÁRHELYI János: Izis és Ozirisz rácsos támlájú szék (jobbról balra).
Gyártó: Pápai Asztalos Kft., Pápa
János VÁSÁRHELYI: 'Isis' and 'Osiris' chairs with barred back (right to left).
Manufacturer: Pápai Asztalos Kft., Pápa
1994, pácolt kőrisfa, rézrátétek, kárpit, magasság: 114 cm, 120 cm
Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes

a székeknek, hogy 1988-ban beválogatták az év legjobb európai bútorait felvonultató kiállításra a stuttgarti Design Centerben. (Kedveltsége nyomán, mint a művész néhány évvel később meglepetve tapasztalta Udinéban, egy olasz cég irigyelni való minőségben egy az egyben lemásolva gyártotta és szállította Skandináviába.)

Holott a *Flóra* csupán első egy hosszú sorban: követte a szövetes betéttel komfortosított *Kalota* (1985) és a pikánsan kecses *Ági* (1990); a *Rotonda* nyomába pedig a Wiener Werkstätte tanulságait hasznosító egyszerű konstrukciók eredtek. Az olcsóság ígézetében már-már szimplasággal kísértő darabok (*Luxor*, 1987; *Áron*, 1988),

másfelől a komótos karfakonstrukciójukkal imponálóan elegáns étkező- és tárgyalószékek (*Déva*, 1986; *Pán*, 1988), amelyek a tradicionális angol lakberendezési kultúra közép-európai asszimilációjának józan produktumaiként váltak kedvelté és ennek nyomán keresetté a nyolcvanas évek derekától kibontakozó minimalizmus szellemi közegében. Veszprémi tevékenységére két egyéni produkcióval (a játékos *Delta* presszógarnitúrával és a hetyke *Dávid* székekkel, mindkettő: 1992) tette fel Vásárhelyi János a koronát. Mindemellett (előttük még) elemes polcrendszert (*Mátrix*, 1984) és széket (*Omnia*, 1988), gyerekbútort (*Kombi Szuper*, 1985) is tervezett; de nem

VÁSÁRHELYI János: Smoky Lux fotel (elől- és hátulnézet). Gyártó: Hajduthonet Rt. (ma Sellaton Design Kft.), Debrecen
János VÁSÁRHELYI: 'Smoky Lux' armchair (front and back views). Manufacturer: Hajduthonet Rt. (now Sellaton Design Ltd.), Debrecen
1996, hajlított-gőzölt, pácolt bükkfa, krómozott fémkosár, kárpit, magasság: 75 cm
Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes

folytatom a listát. Lehetetlen volna felsorolni, még kevésbé ismertetni e cikk keretei között valamennyi munkát, ami a Balaton Bútorgyár számára született a cégnél töltött egy évtized során. Beteljesítve-igazolva nagy elődeinek a maga számára erkölcsi mércévé tett felfogását, amelyet Kozma Lajos a pályatárs Kaesz Gyula növendékeinek munkái kapcsán a *Tér és Forma* (1930/12. sz.) hasábjain e szavakkal foglalt össze *Ipar és művészet* című cikkében: „Nézetem szerint a mai fogalmazásban az tanítja helyesen az iparművészetet, aki a nagyipar számára nevel, és úgy készíti elő az új művészeket, hogy azok a termelésben meg is tudják valósítani a magukkal hozott elveket.”

Magától értetődő tehát, hogy amikor 1993-ban Vásárhelyi János kilép a Balaton Bútorgyárból, és freelance tervezőként dolgozik tovább, az ipart továbbra sem hagyja el, csupán helyszínt vált: az utóbb eszményi munkaközösségnek bizonyuló Hajduthonet (a mai Sellaton) szolgálatába szegődik. Közben több más cégnek (Gyulai Fafém Bútor Rt., mohácsi Danubia Bútoripari Rt., Pápai Asztalos Kft.) dolgozik. A bútorok fő anyaga Debrecenben is a bükk, feldolgozása azonban hagyományos Thonet-technológiával történik, amely ekkor már nem olcsó eljárás. A vezetés ezért változtatásra határozza el magát. Elkerülhetetlen a cég gyártmányszerkezetének korszerűsítése már csak

azért is, mert a rendszerváltás következtében az ország gazdasági teljesítménye – széles rétegek életszínvonala – a kilencvenes évek első felében radikálisan csökken, az addig kényelmes pozícióban működő hazai bútortermelés (a nyugati importtermékek következtében is) régóta nem látott értékesítési gondokkal küzd.

VÁSÁRHELYI János: Smoky Lux fotel (felülnézet).
 Gyártó: Hajduthonet Rt. (ma Sellaton Design Kft.), Debrecen
 János VÁSÁRHELYI: 'Smoky Lux' armchair (top-view).
 Manufacturer: Hajduthonet Rt. (now Sellaton Design Ltd.), Debrecen
 1996, hajlított-gőzölt, pácolt bükkfa, krómozott fémkosár,
 kárpit, magasság: 75 cm
 Fotó: Soltészné Haranghy Ágnes

A drága fa kiváltására már a harmincas években akad példa; gondoljunk a ma is aktív Thonet nevezetes acélcső székeire. Vásárhelyi János a cég ezredvégi – jobbra Ernst W. Beranek tervezte – kombinációból merített ösztönzést, a nagy nemzetközi vásárokon, amelyeknek 1983 óta rendszeres résztvevője. A fém még csak kísérő elem az első hajdúsági darabokon, amilyen a *Pán* kontúrjait idéző *Faun* (1993) vagy a *Flóra-Ági* konstrukcióját asszociáló *Plutó* (1995). Közben megszületik (a nyíregyházi ART-FER Kft. közreműködésével) a *Szimplex* (1994) révén az első olyan munka, ahol már az acél dominál. Kacsázó tengelyét annak idején is nyugtalannak találtam, mint amivel nehéz megbarátkozni otthoni környezetünkben. Ezt követően azonban Vásárhelyi Jánosnak sikerült megtalálnia mindenekelőtt a *Smoky Lux* (1996) fotellal és a *Multiplex* székekkel (1999) a két anyagnak azt a kiegyensúlyozott arányát, amely mind a gyártás rentabilitásában, mind esztétikai hatásában optimálisnak bizonyult. Amint a *Dávid* (1995), az *Ágnes* (1997), a *Repró* (1998) vagy a *Sella* (1999) szemlélteti, ehhez merőben új konstrukciós elveket és gyakorlatot kellett kialakítani, mivel a fém elhagyhatóvá teszi az olyan elemeket (káva, összekötők), amelyek évszázadok óta hozzátartoznak a szék látványához. Nem meglepő ugyanakkor, visszatekintve éppenséggel

logikus fejlemény, hogy a retró jegyében fogant kerekcske *Tonetta* (1997) szék és a nádpalástos *Echo* család (1999) kialakításakor a kárpitos garnitúrákéval rokon puha formák mellett a tervező ehhez a megszokott összképhez is visszakanyarodott. Jelezve, hogy konstrukciós képzeletének a fa az igazi anyaga. Az életmű (vele egyszersemind a debreceni munka) ugyanis a szíromszerű *Lily* (2002) jóvoltából a hajlított bükkállványba helyezett formapréselt lemez mint ergonómiai bravúrplasztika a kezdetek csúcsteljesítményeihez méltó, átütő erejű darabbal zárul.

VÁSÁRHELYI János: Echo szék és karosszék.
 Gyártó: Hajduthonet Rt. (ma Sellaton Design Kft.), Debrecen
 János VÁSÁRHELYI: 'Echo' chair and armchair.
 Manufacturer: Hajduthonet Rt. (now Sellaton Design Ltd.), Debrecen
 1999, pácolt bükkfa, Nu-Cane (fonatutánzat), kárpit, magasság: 85 cm

Panasszal kezdtem, azzal is végzem. Munkámat segítő Vasárhelyi János elküldte a szép számú német, angol, svéd katalógusból származó lapokat, amelyeken a munkáit reklámozzák a külföldi forgalmazók. Egyetlen egy nincs köztük, amelyen szerepelne akár a gyártó (a Balaton vagy a Hajduthonet/Sellaton), akár a tervező neve. A hazai cégek nem tartják fontosnak sem a maguk, sem a tervezők brandjének védelmét. A szocializmus idején hozzászoktunk az alkotó személyiség szerepét alábecsülő mentalitáshoz. Szomorú konstatálni, hogy ez a magyar formatervezés nemzetközi elismertségét akadályozó szellemiség az új világban tovább kísért. Itt volna az ideje a váltásnak.

VADAS József
 művészettörténész

.....
 (Vásárhelyi János 75 év – 75 szék című életmű-kiállítása. Szent István Bazilika, Lovagterem, Budapest. Kurátorok: Jakab Csaba és Márton László Attila. A kiállítás tavasszal lesz látogatható, online formában 2020. október 3-tól megtalálható: <https://www.butorszovetseg.hu/75ev-75szek>

 A fotókat a bútortervező bocsátotta rendelkezésünkre.